

Академик ДИМИТРИЈЕ-ДИМО ВУЈОВИЋ

940.3/.4(44:497.1)

КАКО СУ ФРАНЦУЗИ, ТОКОМ ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА,
ВИДЈЕЛИ ПРОБЛЕМ СТВАРАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ
ДРЖАВЕ¹⁾

1.

По правилу историја малих народа није увијек довољно позната припадницима великих народа.

Тако ни Французима није била довољно позната историја југословенских народа, иако је била врло бурна. Осим дипломата који су нам у својим извјештајима оставили драгоцене слике и оцјене о животу и догађајима на нашем тлу, ту је и по неки путник који је о томе у својим путописима и биљешкама такође оставио вриједна свједочанства. Мало је било научника који су се бавили систематским истраживањем и обрадом прошлости југословенских народа.

Нешто више пажње из прошлости наших народа привлачили су догађаји који су имали шире реперкусије, као на примјер: босанско-херцеговачки устанак 1875. године и рат Србије и Црне Горе против Турске 1876—1878; Анексиона криза 1908; балкански ратови 1912—1913, а нарочито први свјетски рат у коме су Србија и Црна Гора биле савезнице Француске. Осим дипломата и политичара о овим догађајима су оставили многа свједочанства и војници а затим публицисти и новинари.

Природно и један тако крупан проблем као што је стварање југословенске државе није могао проћи а да не привуче пажњу Француза. И не само пажњу него и њихово активно учешће

---

¹⁾ Овај рад је написан на основу обимне грађе коју сам у току вишегодишњег истраживања прикупио у Паризу у архивама: Министарства спољних послова, Министарства рата и масонских федерација *Le grand orient de France* и *La grande loge de France*. Осим тога и на основу литературе и штампе, од којих је један дио и поменут у овом раду.

у његовом рјешавању. Југословенска идеја и југословенски покрет, који су имали подужу историју, све до првог свјетског рата мало су били знани Французима. Тек када је за вријеме првог свјетског рата остварење ове идеје постављено на дневни ред, тиме што је постало један од ратних циљева Србије и непосредни задатак политичких људи и група из југословенског дијела Аустро-Угарске, онда су се и Французи, како они на званичним функцијама, политичким и војним, тако и други јавни радници, политичари, публицисти, новинари, научници, нашли пред обавезом да се определијеле и изјасне у вези са тим плановима Јужних Словена. Било је оних који су их одмах, без резерве, прихватили. Други су их одбаћивали или су се колебали, јер су се противили рушењу Аустро-Угарске, па самим тим и стварању југословенске државе која би обухватила све југословенске земље Аустро-Угарске. Неки су, пак, без резерве подржавали италијанске ставове, па и њихове територијалне претензије на југословенске земље и противљење да се на источним обалама Јадрана створи јака југословенска држава. Ипак, сви су они били за то да се Србији дају извјесна територијална проширења, као и да се уједини са Црном Гором.

2.

Званични француски представници су, током рата, однос према стварању југословенске државе потчињавали ратним циљевима Француске. Пошто је стварање југословенске државе претпостављало рушење Аустро-Угарске и оспоравање знатног дијела територијалних претензија Италије, што је био услов њеног ступања у рат на страну сила Антанте, то је и став Француске према формирању Југославије зависио од односа према тим питањима. Француска, и поред свих колебања и интимних осјећања појединих њених државника, све до пред крај рата није као свој ратни циљ истакла разбијање Аустро-Угарске. Осим тога она је била врло заинтересована за ступање Италије у рат, па је била јако наклоњена свим њеним захтјевима који су практично онемогућавали потпуно уједињење Југословена²⁾. Због тога француска званична политика није као ратни циљ истицала стварање југословенске државе. Она је тражила обнову Србије, њено територијално увећање и излазак на море. Али француска дипломатија врло пажљиво прати југословенске планове Србије и ак-

²⁾ Француска и разбијање Аустро-Угарске Монархије је посебна тема, којом се такође бавим, али овдје тај проблем само помињем као један од предуслова за стварање југословенске државе.

Такође и италијански фактор у југословенској политици француске је посебна и крупна тема. И њом се интересујем, али овом приликом се ограничавам само на неке опште констатације.

тивност појединих политичара из југословенских земаља Аустро-Угарске, а посебно рад Југословенског одбора. О томе постоје многобројни документи француских дипломата почев још од 1914. године. Француска је на све те планове и активности гледала са симпатијама и благонаклоношћу, па их чак подстрекавала и потпомагала, али то није добијало форму званичне политике.

Истина, током 1915. године Француска је, заједно са осталим силама Антанте, обећавала, нудила и предвиђала за Србију знатна територијална проширења која су обухватала неке југословенске територије Аустро-Угарске Монархије. То је нарочито дошло до израза приликом преговора са Италијом о њеном ступању у рат на страну Антанте, што је довело до закључења познатог Лондонског пакта априла 1915. године. Затим приликом сличних преговора са Бугарском и Румунијом, када су Србији, за уступке Бугарској у Македонији и одустајање од захтјева према Банату у корист Румуније, нуђене знатне територије на западу — Босна и Херцеговина, Хрватска, дјелови Војводине, па и дјелови Албаније. Међутим, Француска и њене савезнице нијесу тада полазиле од принципа националности и права народа да сами о себи одлучују, у овом случају о праву Југословена да се издвоје из Аустро-Угарске и уједине са својом браћом из Србије и Црне Горе у једну јединствену независну државу, већ се радило о погађању великих сила и подјели територије да би се постигли одређени политички циљеви. У овом случају то су били ступање Италије, Бугарске и Румуније у рат на страну Антанте.

Али, без обзира на све то, у Француском министарству сполних послова брижљиво су прикупљали све податке о југословенском питању. Одржаван је контакт и са представницима Југословенског одбора. На основу прикупљених информација у том Министарству су изучавали питања стварања државе Јужних Словена. За упознавање овог проблема много су им помогли многобројни опширни мемоари Шарла Лоазоа (Charles Loiseau), који је био велики пријатељ Србије и заговорник стварања Југословенске државе и који је из Италије осматрао прилике у Аустро-Угарској, чији је познавалац и одраније био, а нарочито њених југословенских дјелова, о чему је, иначе, написао неколико књига. За нашу тему од посебног је интереса опширни мемоар из јуна 1916. под насловом Како конституисати Југославију (*Comment constituer la Jougo-Slavie*), у коме је детаљно расправљао о уређењу будуће државе. Према њему та држава не треба да буде централистичка и унитаристичка или дуалистичка (Србија — Хрватска), већ федеративна монархија на челу са српском владајућом династијом Карађорђевића. Састајала би се из сљедећих федералних јединица: 1) Србије; 2) Црне Горе;

3) Босне и Херцеговине; 4) Хрватске и Словеније, увећана можда једним дијелом старог темишварског Баната и сусједне Бачке, као и осталом југословенском територијом Аустро-Угарске (Далмација, Истра, Крањска) у границама које одреде будући мировни уговори. Ријека, уколико би припала југословенској држави, треба да има посебан статус. Београд треба да буде престолница државе. Постојали би централни и локални парламенти који би дијелили законодавну власт. Лоазо је предвидио шта би све спадало у надлежност централних а шта у надлежност локалних власти. Иначе, требало би да се обезбиједи административна и законодавна децентрализација, а на положајима да буду домаћи људи. У новој држави треба да буду поштоване традиције, обичаји и домаће институције. И у вези са организацијом војске треба поштовати разлике и традиције и обезбиједити извјесну аутономију. С обзиром на разлике које постоје треба обезбиједити равноправност религија и религиозне слободе. Лоазо је сматрао да у новој федеративној држави треба обезбиједити и извјесна права црногорске династије Петровића. Најзад, предложио је да се нова држава зове Југословенска конфедерација или Краљевина Југославија.

Шарл Лоазо је све до краја рата имао разне мемоаре о југословенском питању и у вези са тим о стању у Аустро-Угарској и о италијанско-југословенским односима. Крајем 1916. и почетком 1917. године написао је за потребе Министарства спољних послова опширан рад који је назвао Југословенске студије. То је управо књига од неколико стотина страница у којој је обрадио: југословенске земље Аустро-Угарске; италијанско-југословенски конфликт; проблем формирања и организације југословенске државе и најзад црногорско питање.

Вјероватно подстакнути овим меморандумима и другим документима у Министарству спољних послова Француске 1916. године израђена је једна скица о стварању југословенске државе у којој се говорило о могућности њеног формирања и о њеном уређењу.

Нешто касније у Министарству је направљен још један документ о истом проблему, у коме се говорило о нужности стварања југословенске државе као предуслову за стабилизацију мира у Европи и о потреби да се народима Аустро-Угарске, који ће ступити у ту државу, саопшти да ће бити поштована њихова национална и вјерска права и обезбијеђена аутономија. Истакнуто је да Француска у свему томе треба да одигра прворазредну улогу.

Али, и поред таквих размишљања појединих дипломата, а и у самом Министарству спољних послова током 1916. године то није прихватано као званични став Француске у односу на југословенско питање. Резервисан став према том питању фран-

цуска дипломатија задржала је и током 1917. године. Истина, она и даље незванично изражава своје симпатије и помаже покрет за стварање југословенске државе. Благонаклоно је примила доношење Крфске декларације, која је иначе била објављена у угледном париском листу ле Темпс 3. августа 1917. године. Француски дипломати су, у вези са Декларацијом, увјеравали своје италијанске колеге да је њихова узнемиреност неоправдана јер стварање велике југословенске државе не представља никакву опасност за Италију.

Став званичних француских фактора ће еволуирати током 1918. године. На то је утицало стање на ратиштима, а вјероватно и извјештаји француских представника код српске владе, који су стално заговарали српске ставове о уједињењу Југословена, као и мишљење тако истакнутих дипломата какви су били Камило Барер (Cammilo Bergère) у Риму и Пол Камбон (Paul Cambon) у Лондону.

Камило Барер је био присталица стварања југословенске државе, али је стално упозоравао да се води рачуна да то не поремети француско-италијанске односе и не ослаби италијанско ангажовање у рату. Зато је препоручивао суздржљивост, па је током читавог рата захтијевао да се јавно не оспоравају и не нападају италијанске територијалне претензије.

Пол Камбон је имао мање обзира према Италији. Он је истицао да је интерес Француске да се на истоку Јадрана формира јака југословенска држава као противтежа увећаној Италији, којој ће распад Аустро-Угарске омогућити да на Балкану игра одлучујућу улогу ако тамо остане више малих држава. Зато Француска треба да се залаже за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. То мишљење су дијелили и други француски дипломати који су сматрали да нова југословенска држава треба да буде инструмент француске политике на Балкану и Истоку.

Иначе, француско-италијанске супротности на Балкану су биле чињеница која је замијенила предратно аустроугарско и италијанско ривалство на том простору. Оне су се сада укључивале у традиционално супарништво Француске и Италије на Медитерану. Али, прагматички разлози вођења рата налагали су компромисе и обазривост, што је у извјесним тренуцима заговорницима стварања југословенске државе могло изгледати и као подржавање италијанских претензија. У данима када се рат завршавао и Југословени стварали заједничку државу и непосредно послје тога, када је требало одредити њене границе, Француска је отворено подржавала југословенске ставове и противила се италијанским претензијама. Сада више нијесу постојали они прагматички разлози које је диктирао рат.

У еволуцији француских ставова и активности током рата у вези са стварањем југословенске државе значајан датум пред-

ставља Конгрес потлачених народа Аустро-Угарске одржан у Риму 8—10. априла 1918. године. У припреми и раду овог Конгреса француски званични кругови су се много ангажовали и били су задовољни резултатима Конгреса, па су његове резолуције свесрдно подржали, тим прије што су у њима видјели реализацију своје политике приближавања италијанских и југословенских ставова.

Послије одржавања Римског конгреса Француско министарство спољних послова примило је, 14. маја 1918. године, један докуменат који је привукао његову пажњу. Радило се о извјештају Националног комитета за социјалне и политичке студије (Comité national d'Etudes sociales et politiques) о проблему националности у Аустро-Угарској. Тај извјештај је састављен на основу изучавања која је Комитет, током зиме 1917/18. године, провео о том проблему и разговора које је обавио са учесницима Римског конгреса. Уз извјештај су достављени и врло опширни мемоари о југословенском, пољском, чехословачком и румунском питању. У вези са захтјевима покорених народа Аустро-Угарске Комитет тражи да се савезници не задржавају на уопштеним и платонским принципијелним изјавама, већ да донесу правна акта којима би се ти захтјеви и санкционисали, што би имало велики значај и за ове народе и савезнике, односно њихову борбу противу централних сила. Комитет је разматрао правне аспекте доношења једног таквог међународног акта, што је нарочито изазвало интерес Министарства спољних послова.

Средином 1918. године Француска је већ била начисто са тим да Аустро-Угарску треба разрушити и формирати југословенску државу, али на њене званичне ставове је још увијек утицао став Италије која се противила стварању Југославије. То је био разлог што су званични кругови Француске, када се радило о покрету и захтјевима покорених народа у Аустро-Угарској, јавно показивали више разумијевања за Чехословаке и Пољаке него за Југословене, па су правили и извјесну разлику међу њима. Зато су се, и поред изјава о признавању права покореним народима Аустро-Угарске да одлучују сами о својој судбини, устручавали да дају јавну изјаву да подржавају планове Југословена о отцепљењу од Аустро-Угарске и формирању велике уједињене југословенске државе.

Осим овог италијанског фактора на Француску уздржљивост утицало је и то што су постојале разне концепције о уједињењу Југословена, па су се плашили да њихова јавна декларација о овом проблему не би могла изразити расположење свих струја које су жељеле југословенско уједињење, и да би због тога могла бити штетна. Зато су сматрали, све док се између Србије и осталих Југословена не успостави јединство погледа на њихову будућност, као и док се не ријеше неспоразуми са Италијом, да је пожељно да се Француска у својим изјавама

држи само општих формула које су већ биле прихваћене од свих савезника.

Током 1918. године кругови око Министарства спољних послова редовно издају билтен под насловом У југословенским земљама (*Dans les pays Jugosloves*) у коме се опширно и са симпатијама прати антиаустријски и антимађарски југословенски покрет, који се стално подстиче како би се ослабила војна моћ Аустро-Угарске.

С обзиром да је француска дипломатија са симпатијама гледала на планове Србије о уједињењу, она је врло пажљиво пратила све размирице Пашића и Југословенског одбора. Било је дипломата који су критиковали Пашићеве ставове, јер су сматрали да треба уважавати културне и религиозне разлике југословенских народа. Нарочито оштар Пашићев критичар био је Пол Камбон (*Paul Cambon*), амбасадор у Лондону. Ставове Југословенског одбора подржавао је и амбасадр у Вашингтону Жисеран (*Jusserand*).

Многи француски дипломати су се изјашњавали за федеративно уређење нове југословенске државе. Други пак су подржавали Пашића, јер су у њему видјели провјереног пријатеља и упориште француске политике³).

Пашићеве ставове су нарочито подржавали француски представници код српске владе. Тако је посланик Фонтенеј одбацио федеративно уређење и залагао се за стварање Југославије као јединствене државе. Српске ставове су подржавали и неки војни кругови, нарочито они који су ратовали заједно са Србима на Солунском фронту. Најистакнутији међу њима био је Франше Д'Епере (*Franchet d'Esperey*).

3.

Проблеме стварања југословенске државе су пратили и војни кругови Француске. Они су на ово питање врло прагматично гледали, јер су га посматрали искључиво са становишта интереса војних операција против непријатеља. Док су били присталице безрезервне подршке свим ратним напорима Србије, они су изражавали извјесне резерве према плановима стварања југословенске државе са мотивацијом да уједињење са културно развијеним Југословенима из Аустро-Угарске не би користило самој Србији, којој иначе треба дати проширење и излазак на море путем федеративног уједињења са Црном Гором. Они су у по-

³) Када је, на примјер, Пашић у јануару 1918. године изразио незадовољство са плановима да се у Француској одржи једна скупштина Јужних Словена, француска влада га је подржала у томе. При томе је Француска имала и своје посебне разлоге, а то је бојазан да би таква скупштина изазвала подозрење и незадовољство Италијана.

четку изражавали резерве и према плановима разбијања Аустро-Угарске, јер су се плашили да би то ојачало Њемачку, пошто су полазили од претпоставке да би се у том случају њемачки дио Аустро-Угарске прикључио Њемачкој, што би у будућности још више војно угрожавало Француску.

Полазећи од потребе вођења рата војни кругови су у почетку били склони и италијанским претензијама на југословенске земље, па су били против свега што би у вези са овим могло озловољити Италију⁴).

Но, без обзира на све то, војни кругови су одржавали контакте са југословенским представницима у иностранству и примали њихове делегације. Ангажовали су се и око прикупљања и организовања југословенских добровољаца који су слати на Солунски фронт.

Касније, нарочито при крају рата, војни кругови мијењају став и без резерве се залажу за стварање југословенске државе, па у вези са тим и за разбијање Аустро-Угарске и супротстављање италијанским империјалистичким плановима.

Француске трупе су, заједно са српским, протјеривале аустро-угарске трупе и ослобађале југословенске земље. При томе су се супротстављале неким италијанским плановима који су били у супротности са интересима Србије и тежњама појединих југословенских земаља да ступе у југословенску државу. Тако, на примјер, Франше д'Епере није дозволио италијанским трупама да посједну Црну Гору, већ је пожуривао српске трупе да тамо што прије дођу и у што већем броју као противтежа Италијана. Иначе, он се старао да се српским армијама омогући да своје војне успјехе што више користе у политичке сврхе. То је управо била жеља француске владе, која је практично на терену помагала процес стварања нове југословенске државе, без обзира што се уздржавала, због обзира према Италији, да се и званично декларише за такву политику.

4.

Да видимо како је питање стварања југословенске државе видјела она друга незванична Француска: научници, публицисти, новинари. Док су ставови званичних француских фактора

⁴) Илустроваћемо то само једним примјером. Из француског Министарства рата потекла је, јуна 1917. године, иницијатива да се у Француској не објави превод књиге Далмација, коју је иначе написао Италијан Бузепе Прецолини (Giuseppe Prezzolini) и која је била објављена у Фиренци јуна 1915. године, јер се у књизи оспоравала оправданост италијанских претензија на Далмацију. Плашило се да би објављивање такве књиге у Француској могло изазвати сумње код Италијана према француској политици. И заиста штампање ове књиге одлагано је све до јуна 1918. године.

били, мање више, непознати широј јавности, дотле је виђење ових других било јавно саопштavano, па су они много више утицали на формирање јавног мњења. И поред доста строге цензуре они су јавно оспоравали или тражили разбијање Аустро-Угарске Монархије, бранили или нападали италијанске територијалне претензије и политику према Југословенима. Појављују се многе књиге, брошуре и новински чланци у којима се расправља о тим проблемима, организују се јавна предавања и полемике на те теме.

Били су бројни они који су свестрано подржавали ратне циљеве Србије и то не само њено територијално проширење, избијање на море и уједињење са Црном Гором, него и уједињење свих Југословена у једну јединствену државу. Како су они гледали на будућу југословенску државу? Илустрације ради наведемо нека мишљења.

Један од најистакнутијих заговорника стварања нове југословенске државе био је Ернест Дени (Ernest Denis), професор на Сорбони, и, поред осталог, председник Лиге за одбрану права народа (La Lige pour la defense de droit des peuples). Он је доста писао о српској историји и југословенском проблему. Године 1915. у Паризу је објавио прилично обимно дјело Велика Србија (La Grande Serbie). Под великом Србијом аутор подразумијева Југославију, па у књизи даје преглед историје свих Југословена. Он обрађује све оно што је у прошлости имало за циљ уједињење Јужних Словена. Јавно и безрезервно изјашњава се за разбијање Аустро-Угарске, указујући да је то један од основних услова стабилности Европе. Изјашњава се и против италијанских претензија на југословенске територије, доказујући словенски карактер Далмације. Залаже се за што повољније границе нове државе према Мађарској и Румунији, водећи рачуна не само о етничким него и географским, односно војно-стратешким разлозима. Најзад, указује и на жељу Словенаца да се уједине са Србима, па закључује да би се тако Србија проширила више него је и сањала — до Штајерске. „Ова експанзија — каже он — Србије је европска потреба и један од услова наше сигурности. Према њему чак треба размотрити могућност да се њена граница помакне још према сјеверу како би се спојила са Чесима.

Нешто касније Ернест Дени је објавио и чланак Кауцки и Србија (Kautsky et la Serbie) који је публикован и као посебна брошура. У том раду он критикује једну брошуру Кауцког о Србији и Белгији, која је изашла 1917. године и каже да се схватање Кауцкога не разликује од схватања осталих Њемаца. Е. Дени ту расправља и проблем уједињења Срба, односно Југословена, у засебну државу, што Кауцки не прихвата, већ сугерира да се то уједињење изврши у оквиру Аустро-Угарске.

Мишљење о потреби разбијања Аустро-Угарске Е. Дени је изнио и у предговору књизи Жила Шопена (Jules Chopin)

Аустро-Угарска, „сјајни други“ (L'Autriche-Hongrie „brillant second“), која се појавила у Паризу 1917. године.

О стварању југословенске државе много је писао и говорио и слависта професор Емил Оман (Emil Naumant). Он се већ одавно бавио прошлошћу југословенских народа, а у пропагирању уједињења Југословена био је нарочито активан током првог свјетског рата. Још у јануару 1914. године објавио је чланак Народност српско-хрватска (La Nationalité Serbo-Croate), у коме доказује да су Срби и Хрвати један народ. У чланку Земља и типови (становништва) (Le Pays et les Types), који је објављен 1915, популарише Цвијићево схватање јединства Југословена, а у чланку Славизација Далмације (La slavisation de la Dalmatie) (из 1917.) оспорава италијанске тезе о Далмацији. Током рата је објавио још низ чланака, одржао више предавања и дискусија у којима је популарисао историју југословенских народа, прије свега Срба⁵).

О потреби разбијања Аустро-Угарске и стварања југословенске државе писао је и Артур Шервен (Arthur Chervin) у својој књизи Сјутрашња Аустрија и Мађарска (L'Autriche et la Hongrie de demain) која је издата у Паризу 1915. године. Поред осталог предлагао је да се Јужни и Западни Словени повежу коридором који би ишао између Аустрије и Мађарске.

А. Цхервин је на Југословене гледао као на један народ. Своје виђење изнио је у предавању које је одржао у Лиону 26. марта 1916. године и послѣје објавио у посебној брошури под насловом Југословени с етничке тачке гледишта... Њихово национално уједињење (Les Jugoslaves an point de vue ethnique Leur union nationale). И овдје доказује потребу разбијања Аустро-Угарске и формирања независне државе Јужних Словена, што је интерес и савезника.

Године 1916. објавио је Пјер де Лани (Pierre de Lanux) књигу под насловом Југославија — Француска и Срби (La Yougoslavie — La France et les Serbes). Овдје је прије свега значајна чињеница да се 1916. године појављује у Паризу књига под насловом Југославија. У њој се аутор залаже за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца и формирање југословенске државе, коју види као брану противу пангерманизма и његовог продирања према југу. Залаже се за етничку италијанско-југословенску границу и доказује словенски карактер територија на које Италијани претендују. Иначе је за сарадњу југословенско-италијанску, јер њихове размирице користе само германским интересима. Нова

⁵) Ове чланке је касније сабрао и издао у посебној књизи 1927. године под насловом Југославија (La Yougoslavie). Пар година касније, 1930, објавио је и обимну књигу Формирање Југославије (XV—XX в) (La Formation de la Yougoslavie (XV—XX siècle), која је претежно историја Срба и Хрвата.

држава треба да се формира око Србије. И он сматра да Југословени говоре истим језиком са неким нијансама и да треба да формирају једну нацију која је до тада била подијељена.

Интересантно је и гледање Луја Леже-а (Luis Leger), истакнутог слависте и професора, члана Академије наука, које је изнио у својој књизи Панславизам и француски интерес (*Le panslavisme et l'intérêt français*), која је изашла 1917. г. Ту он види рјешење југословенског питања у склопу једне словенске конфедерације, која би била формирана као противтежа њемачкој конфедерацији. У оквиру те словенске конфедерације постојала би југословенска држава, у коју би се ујединили Срби, Хрвати и Словенци. Он предлаже да се нова држава зове Илирска конфедерација, јер му тај назив изгледа подобнији од имена Југославија, које има географско одређење и које се такође може примијенити и на Бугаре или само на Србе-Хрвате, остављајући по страни Словенце. И он мисли да престолница државе треба да буде Београд, с тим што би се водило рачуна и о Загребу и Љубљани, што би се, поред осталог, изразило и наизмјеничним засиједањем федералне скупштине у та три града. Та скупштина би била састављена од делегата покрајинских скупштина.

Иначе Луј Леже се залагао за разбијање Аустро-Угарске о чему је писао још 1915. године у *Revue des sciences politiques* у осврту на већ поменути књигу Артура Шервена. То је образлагао и сљедеће 1916. године у свом раду Ликвидација Аустро-Угарске (*La Liquidation de l'Autriche-Hongrie*).

Увјерење у рушење Аустро-Угарске изразио је године 1915. и Шарл Велеј (Charles Vellay) у књизи Јадранско питање (*La question adriatique*). Он се посебно бави југословенско-италијанским односима па каже да је италијанска бојазан од српског присуства на источној обали Јадрана претјерана. Залаже се за њихове добре односе.

Године 1916. у Паризу је изашла књига Прогањање Југословена. Политички процеси 1908. до 1916. (*Les persecutions des Yougoslaves, Procès politiques*) (1908—1916), са предговором Виктора Берара (Victor Berard), у коме говори о аспирацијама за уједињење свих Југословена и то око Београда као Пијемонта.

У књизи Едуарда Дриола (Edouard Driault) Француска и рат (*La France et la guerre*), која је изашла у Паризу 1917. године, говори се о уједињењу Срба. Аутор и Хрвате третира као Србе.

Током 1917. и 1918. године у: *Revue de Paris*, *Meçsure de France*, *Grande revue* и *Correspondance d'Orient* појавило се више чланака о Аустро-Угарској и југословенском уједињењу које је писао Жил Дијем (Jules Duhem). Он је ове чланке сабрао, допунио и издао у посебној књизи под насловом Југословенско пи-

гање — Дунавска монархија и Европа 1878—1918 (*La question yougoslave — Le Monarchie Danubienne et l'Europe 1878—1918*), која је изашла 1918. године. Он југословенско питање третира као искључиво питање националности. Доказује етничко јединство Југословена и словенски карактер појединих територија, као на пр. Далмације, на које оспорава италијанске аспирације. Према њему српски народ треба на словенском Балкану да игра улогу Пијемонта. Читава историју Југословена последице Берлинског конгреса третира као непрестану борбу противу германске експанзије према истоку, с једне стране, и остварење југословенског јединства око Србије, с друге стране. Полемише против планова о формирању југословенске државе у оквиру Аустро-Угарске, какви се рађају не само у Хабзбуршкој Монархији него и у Француској. Посебно оспорава планове о *Mitteleuropi*, која би требало да буде под контролом Њемачке. Стварање велике независне југословенске државе било би, према њему, коректив таквим амбицијама Њемачке и солидан елемент свјетске равнотеже. Границе те државе је лако утврдити, јер су етнички јасне.

Запажено је било писање Жила Шопена (*Jules Chopin*) (псеудоним за *Jules-Eugene Pichon*), који је својевремено био лектор на Универзитету у Прагу. Он је 1917. године објавио књигу Аустро-Угарска „сјајни други“ (*L'Autriche-Hongrie „brillant second“*), у којој се залаже за разбијање Аустро-Угарске и формирање на њеним развалинама држава на принципу националности. Дакле, и за њега је стварање југословенске државе оживотворење принципа националности. И према њему држава јужних и западних Словена треба да буду повезане коридоном између Аустрије и Мађарске. Шопен такође критикује планове о очувању Аустро-Угарске и разне планове о *Mitteleuropi* и подвлачи да разбијање Аустро-Угарске одговара европској равнотежи и слободи.

Ж. Шопен је 1918. године у *Mercure de France*, а потом у посебној брошури, објавио један рад под насловом Југословени и Антанта (*Les Yougoslaves et l'Entente*) у коме се залаже да савезници третирају југословенско питање на исти начин као пољско и чешко. И овдје указује на нужност разбијања Аустро-Угарске⁶).

Угледни професор Сорбоне и члан Академије наука Шарл Диел (*Charles Diehl*) објавио је 1916. године у *Revue des Deux mondes* чланак о јадранском питању у коме се супротставља италијанским претензијама.

5.

У Паризу и унутрашњости Француске постојала су многа удружења која су организовала о српском и југословенском пи-

⁶ Сљедеће, 1919. године, Жил Шопен је објавио рад Јединство италијанске политике (*L'Unité de la politique italienne*), у коме оштро критикује италијанске претензије на источну обалу Јадрана.

тању предавања и дискусије који су касније објављени. Поменимо само неке.

У Паризу је постојао Одбор за предавања који се звао Напор Француске и њених савезника (*L'Effort de la France et de ses Alliés*). Предсједник овог Одбора био је истакнути политичар Стефан Пишон (*Stephan Pichon*), а генерални секретар Пол Лабе (*Paul Labbé*), који је 21. маја 1916. године одржао предавање Српски напор (*L'Effort serbe*). Одбор је издао ово предавање у посебној брошури под насловом Српски напор. Вјерна Србија (*L'Effort serbe. La Serbie fidelle*).

У Географском друштву у Паризу 12. јула 1917. године одржао је Албер Маршон (*Albert Marchon*) предавање Француска и покорени Словени (*La France et les Slaves opprimés*). И он дијели мишљење да су Срби, Хрвати и Словенци један народ, па се залаже да се уједине у једну независну државу коју види као базу будућег мира на Балкану. Сматра да је интерес Француске да се та држава формира. И ово предавање је објављено у посебној брошури.

Посебно је интересантна дискусија коју је Социолошко друштво Париза (*La Societe de Sociologie de Paris*) организовало 14. јуна 1916. године о југословенском питању. Уводни реферат о проблему националног јединства Југословена поднио је Жорж Боне (*Georges Bonnet*). Он је говорио о повезаности Југословена и поред извјесних разлика, као што су религијске, које међу њима постоје. Од тих разлика су много јача њихова патриотска осјећања. Осим тога ту је и повезаност језика, народне умјетности, традиција, обичаја. Он констатује да је југословенски програм изазвао одушевљење у Француској гдје се развио покрет у корист формирања заједничке југословенске државе. Дакле, он указује на разлике, али и на заједничке карактеристике које оправдавају уједињење и констатује да југословенски покрет постоји и да се не може негирати. Из свега тога изводи закључак да постоји социолошко оправдање уједињења. Осим тога доказује да постоји и политичко оправдање, иако показује неке резерве, прије свега у вези односа са Италијанима. Боне сматра да јадранска пристаништа имају словенски карактер, али му се чини да су неки други захтјеви Југословена претјерани. То су, на примјер, захтјеви за Трстом, Горицом, Истром и можда Ријеком. Он се плашио да они могу ослабити ствар савезника, јер ће од њих удаљити Италијане и приближити их Њемцима. Зато је био мишљења да Французи, као пријатељи Југословена, треба да им укажу на претјеране захтјеве. Боне је био свјестан да ће ове његове резерве изазвати приговоре, што се стварно и десило.

У дискусији о Боне-овом реферату говорио је Е. Оман. Он је изјавио да је пожељно формирање велике Југославије, јер је то у општем интересу Европе, али сматра да ће то бити доста тешко, јер и поред општих осјећања Срба, Хрвата и Словенаца

о њиховом националном јединству, међу њима постоје и разлике: религијске, културне, историјске. Он пита како се те разлике могу премостити, да ли једним федеративним уређењем као што је у Швајцарској или централизмом под вођством Србије. Сматра да и једно и друго рјешење има недостатака, јер се из оба може изродити партикуларизам. Ипак, вјерује да ће непријатељски притисак, мислећи при том на претензије Италије, учврстити јединство Југословена.

Тешкоће у стварању југословенске државе Оман је видио и у неким географским факторима, па је у вези са тим расправљао и о томе гдје треба да буде престолница нове државе.

Позивајући се на Боне-а и Омах-а о уређењу будуће државе дискутовао је и Луј Ајзенман (Lois Eisenman). Он је сматрао да се, поред централизоване или конфедеративне државе, може размишљати и о једној јединственој држави, у којој би саставни дјелови уживали најширу провинцијску аутономију. Према њему престолница државе треба да буде Београд, с тим што би Загреб, Сарајево и Љубљана задржали извјесну предност у односу на остале градове.

И он је расправљао о проблему односа са Италијом. Ако се питање постави само теоријски, он је и душом и тијелом за југословенски став, али проблем је и политички, јер су захтјеви Југословена у супротности са аспирацијама Италијана и обавезама које су им силе Антанте дале прије ступања у рат. Ајзенман сматра да претјераним захтјевима не треба ослабити Антанту, па објављивање једне карте, која потврђује претензије Југословена на Трст, читаву Истру и Горицу, карактерише као њихов неопрезан поступак. Ако би Југословени одустали од Трста и залеђа у корист Италије, увјерен је да би онда могли тражити да се од њих више не захтијевају жртве. Дакле, како он каже, принцип и право су на страни Југословена, али мора се водити рачуна и о неким политичким околностима.

У расправи је узео учешће и Пјер де Лани (Pierre de Lanux), који је рекао да један народ који је одлучио да се уједини никада у томе не може бити спријечен. Територије које Југословени траже су, према њему, њихове националне територије, што је доказано научним радовима. Зато је био против уступања Италији словенских земаља.

Реферат и дускусије одржани 14. јуна 1916. године у Социолошком друштву Париза о југословенском питању објављени су у *Revue internationale de Sociologie* № 8—9 за август — септембар 1916. године.

У вези са стварањем заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца неки аутори су се позивали и на илирске традиције Француске. Они су подсећали да је Француска већ једном била творац државе у којој су били уједињени Срби, Хрвати и Словенци.

То су Илирске провинције. Зато су истицали да је рад на стварању југословенске државе у духу најбољих историјских традиција Француске. Овај својеврсни неоилиризам, са којим се сријећемо у Француској у току првог свјетског рата, изражавао се и у предлозима да назив нове југословенске државе садржи илирску одредницу.

6.

Југословенским проблемима у току првог свјетског рата бавио се, више него би се то могло очекивати, француски раднички покрет, односно француски социјалисти. Тиме су се они бавили у склопу разматрања циљева рата, о чему се, иначе, током рата много расправљало у међународном радничком покрету и у оквиру II интернационале.

У вези са вођењем и циљевима рата ставови француских социјалиста се нијесу битно разликовали од ставова француских грађанских снага, што потврђује и њихово учешће у француским владама током рата. Ту оцјену не мијења ни чињеница што су се они изјашњавали противу империјализма, освајања и слично, па са тог становишта критиковали и своју буржоазију. Али, у оквиру тог општег става, они су износили мишљења, оцјене, предлоге, који су били слободнији, отворенији и радикалнији него они званичних француских кругова.

Може се одмах констатовати да су француски социјалисти према југословенском питању и покрету од почетка рата били врло наклоњени. Још прије него је Аустро-Угарска објавила рат Србији L'Humanité, орган француских социјалиста, писао је да су тежње Срба из Аустро-Угарске да се уједине са својом браћом из Србије потпуно оправдане и природне, а у децембру 1914. године лист је објавио Нишску декларацију у којој је српска влада, односно скупштина, изнијела ратне циљеве Србије, а то је уједињење свих Јужних Словена у једну независну државу. L'Humanité је и даље током читавог рата, објављивао вијести о захтјевима за разбијање Аустро-Угарске и за уједињење Јужних Словена. Посебно је посвећивао пажњу ставовима српских социјалиста о тим проблемима.

Француски социјалисти су и сами, некада посредно, а некада и непосредно, тражили разбијање Аустро-Угарске Монархије. Говорећи о ратним циљевима они су истицали принцип националности и право народа да сами одлучују о својој судбини, што укључује и право на стварање самосталних националних држава. Тај став они су уградили у многе своје документе почев од децембра 1914. па до краја рата. Колико су пажње поклањали овим проблемима најбоље свједочи њихов однос према упитнику холандско-скандинавске делегације у Интернационали о циљевима рата и основама будућег мира. Ради одговора на тај упитник

партија је формирала посебну комисију и пошто је усвојен, објавила га у августу 1917. године. У њему се, поред осталог, каже да питање свих националности Аустрије и Балкана треба да буде ријешено у складу са принципом о праву народа да располажу сами собом, изјашњавајући се за формирање федеративних или независних држава, при чему им треба обезбиједити средства слободног одређења.

Своје ставове они су износили не само на домаћим скуповима и конгресима већ и на међународним скуповима социјалиста савезничких земаља, какви су били, на примјер, скупови у Лондону у фебруару 1915. и фебруару 1918. Вјероватно под утицајем говора Лојд Џорџа енглеским синдикалистима и Вилсонове поруке Конгресу, које су француски социјалисти поздравили и много коментарисали, конференција у Лондону у фебруару 1918. године је изјавила да не захтијева разбијање Аустро-Угарске, али да ипак не може прихватити да се питање чехословачког и југословенског захтјева за независношћу третира као искључиво унутрашње аустро-угарско питање, већ да право на независност треба дати свим народима који га захтијевају.

Француски социјалисти су изнијели своје ставове у вези са Вилсоновом поруком и прије социјалистичке конференције у Лондону. У *L'Humanité*-у од 10. јануара 1918. године, у чланку под насловом Вилсонова порука и ставови француске социјалистичке партије у вези са правима националности Аустрије и Балкана дословно су поновљени напријед наведени ставови из одговора на холандско-скандинавски упитник.

Нешто касније, а поводом закључака Римског конгреса покорених националиста Аустро-Угарске (8—10. априла 1918), француски социјалисти су заузели још одређенији и конкретнији став у вези са Аустро-Угарском и будућношћу нација које она држи у покорности. Почетком јуна 1918. године истакнути француски социјалиста Албер Тома (*Albert Thomas*), у име Социјалистичког комитета за савез међу националистима (*Comité socialiste a'entente entre nationalités*), доставио је Министарству спољних послова један докуменат, сличан оном који је Министарству тих дана доставио Национални комитет за политичке и социјалне студије. У свом писму Социјалистички комитет за савез међу националистима тражи да савезничке владе свечаним изјавама признају независност покореним националистима Аустро-Угарске, сматрајући да ће то задати непријатељу одлучујући ударац. Уз писмо они су доставили и опширан мемоар под насловом Независност националности потчињених Аустро-Угарској (*L'indépendance des Nationalités soumises à l'Autriche-Hongrie*). У овом мемоару се, поред осталог, тражи да се покрет Јужних Словена третира на исти начин као покрет Чехословака и Пољака с обзиром да се у владиним круговима савезника правила извјесна разлика међу овим покретима.

Друго важно питање, у вези са којим се манифестовала наклоност француских социјалиста према Југословенима и њиховим тежњама за уједињењем, јесте јадранско питање, односно Италијански захтјев за припајање југословенских територија на источној обали Јадрана. Тај захтјев француски социјалисти су стално и оштро критиковали, третирајући га као израз италијанског експанзионизма и империјализма и као супротног принципима националности и праву народа да сами о себи одлучују. Ове критике они су највише износили у вези са Лондонским пактом из априла 1915. године, на основу кога је Италија ступила у рат. Још 4. маја 1915. године, када нијесу биле познате одредбе овог пакта, у L'Humanité-у се појавио чланак Пјера Ренодела (Pierre Renaudele) у коме је констатовано узнемиреност у Србији због вјести да Антанта жели да задовољи Италијанске претензије у Далмацији и Хрватској. Аутор сматра да, без обзира колико било пожељно ступање Италије у рат, њено увећање на рачун националности којима ишчезавање Аустро-Угарске треба да донесе слободу значи кршење принципа националности за који се савезници боре и да социјалисти виде у томе одступање од праве линије вођења рата.

Касније, када је, последице бољшевичког објављивања, садржај Лондонског пакта био потпуно познат, француски социјалисти су се често критички освртали на овај документ. Прије свега и они су га објавили у свом листу у фебруару 1918. године. У коментару који је потом услиједио каже се да је Италија жељела да се бори против Аустро-Угарске само толико колико би је принудила да јој уступи јадранске провинције и територије настањене Италијанима, али да није жељела да је потпуно потуче из бојазни да се мјесто слабе Аустро-Угарске не појаве младе, снажне независне државе. Зато, док је помагала удаљене Словене, као на примјер Чехе, Италија је спречавала Јужне Словене да се уједине у заједничку државу, иако су то они једнодушно жељели. Томе циљу је требало да послужи и Лондонски пакт. Видећи у тој свјетлости Лондонски пакт француски социјалисти су оштро критиковали политику Италије и њен начин вођења рата.

И у Резолуцији Међународне социјалистичке конференције у Лондону фебруара 1918. године, коју су прихватили француски социјалисти, одбацују се италијанске империјалистичке претензије и тражи да се не негирају потребе других или анектирају њихове територије.

Због оштрине којом су критиковали Лондонски пакт и политику Италије многи њихови чланци у L'Humanité-у били су цензурисани, па су објављивани са великим бјелинама. Но, иако цензурисани, пружали су јасну слику њиховог расположења и подршке Југословенима да не падну у ново ропство, већ да им се обезбиједи право да се уједине и створе независну државу.

Француски социјалисти, осим што су до посљедњег дана рата стално истицали принцип националности и право народа да располажу сами собом, нијесу расправљали о конкретним границама и државном и друштвеном уређењу нове југословенске државе. У данима распадања Аустро-Угарске и рађања нове државе Јужних Словена учавали су тешкоће које ће искрснути, на примјер са Румунијом и Италијом, око утврђивања граница те државе, због измијешаности становништва на територијама на које и једни и други претендују. Они су тада констатовали и постојање различитих концепција државног уређења: једне која полази од поставки Крфске декларације и друге, коју оцјењују као демократскију, која тражи формирање једне српско-хрватско-словенско-црногорске федеративне државе.

О овим проблемима, нарочито о југословенским границама, они ће много више писати послије завршетка рата, када се на Конференцији мира приступило конкретном утврђивању граница нове државе.

7.

И француски масони су се изјашњавали за рушење Хабзбуршке Монархије и стварање југословенске државе. Они су били и против италијанских територијалних претензија на југословенске земље на источној обали Јадрана. За основу својих ставова истицали су принцип националности и право сваког народа да располаже собом.

Француски масони су били врло утицајни у политичком, привредном и културном животу земље. Француска је била прекривена великим бројем ложа, које су припадале двијема масонским организацијама — *Le Grand Orient de France* и *La Grande Loge de France*. Било их је неколико стотина са више хиљада чланова. То су биле истакнуте личности: политичари — министри, сенатори, посланици, руководиоци политичких партија; дипломате; официри и генерали; привредници — власници крупних предузећа; истакнути интелектуалци — чланови Академије наука, професори универзитета, књижевници, новинари.

Природно, такав састав људи био је врло присутан у животу земље и вршио велики утицај на њену унутрашњу и спољну политику. Због тога није чудо што су многе стране владе и покрети за вријеме рата жељели да задобију њихову наклоност. То је био случај и са Југословенима. Зато су не само масони из Србије и других југословенских земаља, него и друге личности, у току рата били у сталном контакту са француским масонским ложама. Очигледно тај контакт није био без посљедица на благонаклон став француских масона према стварању југословенске државе. Али, такав њихов став неправилно би било тумачити само утицајем југословенских кругова. Он је прије свега из-

раз интереса одређених привредних, политичких, војних и интелектуалних кругова Француске, који су у овом тренутку изражавали своје оријентације и за њих се борили и преко масонских организација.

Француски масони су се од почетка рата декларисали као истакнути патриоти, чија је света дужност да бране земљу од њемачког империјализма. Зато су свесрдно помагали ратне напоре своје земље, предузимајући разне кораке и на унутрашњем и на међународном плану да ојачају позицију Француске и ослабе позицију њених противника. Били су запажени њихови напори да се Италија определијели за силе Антанте и ступи у рат против централних сила. Они су са симпатијама гледали и на борбу Црне Горе, а посебно Србије противу Аустро-Угарске. Са сједнице француских, енглеских, белгијских, талијанских и руских масона, која је одржана у Grand Orient de France у Паризу 7. новембра 1915. године, послан је поздрав „Српској нацији која се храбро бори за своју независност“, гдје изјављују да ће посветити све своје напоре да тријумфује правда и да се ослободе покорени народи.

Француски масони се изјашњавају за ослобођење и уједињење свих Јужних Словена у једну заједничку независну државу, коју неки од њих 1916. године називају Велика Србија. Та њихова расположења су се манифестовала прије свега приликом многобројних предавања и дискусија организованих током читавог рата у просторијама масонских организација Le Grand Orient de France и La Grande Loge de France. Таква је на примјер била серија предавања под општим називом Захтјеви покорених народа (Les Revendications des peuples opprimés), као и предавања: Јужни Словени (Les Slaves du Sud), Балканске нације (Les Nations balkaniques), Балканско питање (La question balkanique), Југословенско питање (La question yougoslave) Националности Аустро-Угарске, (Les Nationalites de l'Autriche-Hongrie), Хазбуршка кућа (La Maison de Habsbourg) и многа друга.

Предавање Хинка Хинковића о суђењу у Бањалуци било је непосредни повод да се на састанку у Le Grand Orient de France донесе и једна резолуција о разбијању Аустро-Угарске и жељи да се покорени народи ускоро ослободе аустроугарског јарма. У резолуцији се посебно са одушевљењем поздравља жеља Југословена Аустро-Угарске да се уједине са својом браћом из Србије и Црне Горе у једну националну, независну и демократску државу.

Своје погледе на рат и његове циљеве француски масони су изнијели и на Конференцији масона савезничких земаља која је одржана у Паризу 14—16. јануара 1917. године, нарочито у предавању Друштво народа, које је на крају Конференције одржао истакнути масон доктор Риша (Richet), члан Француске

академије наука. Као један од услова мира он је истакао поштовање принципа националности, али је указао на тешкоће примјене овога принципа у крајевима гдје су националисти измијепале, као што је случај у балканским и словенским земљама. Зато је избјегао да директно спомене проблем стварања југословенске државе.

Захтјев за разбијање Аустро-Угарске и за право југословенских народа на слободу и уједињење у независну државу, као и неслагање са италијанским територијалним претензијама на југословенске земље, француски масони су нарочито истакли на Међународном конгресу масона савезничких и неутралних земаља, који је одржан у Паризу крајем јуна 1917. године. Истакнути француски масон и један од функционера масонске федерације *Le Grand Orient de France* Андре Лебеј (*André Lebey*), иначе посланик у Француској скупштини, у свом реферату се залагао за поштовање принципа националности и право народа да располажу сами собом. Истакао је четири услова за закључење мира, од којих је један „ослобођење или уједињење свих националности које су данас покорене од политичких и административних организација Хабзбуршке Империје у посебне државе, што ће речене националности изразити плебисцитом“.

Изразио је резерве и на италијанске захтјеве према југословенским територијама, подржавајући њихове претензије на Трентин и Трст, али не и на Истру и Далмацију. Осим тога Конгрес није прихватио предлог формулације закључака о принципима на којима треба да се базира право појединих држава на одређене територије, који су поднијели представници италијанских масона. Они су тражили да се то право заснива, поред етничких, још и на природним, историјским, моралним и културним факторима. Јасно је било да су се иза оваквих формулација криле претензије на Истру и Далмацију, јер се за овакве претензије није могло позвати на принцип националности. Због тога су те формулације наишле на жесток отпор делегата на Конгресу, нарочито српских. Конгрес није уважио факторе, које су бранили италијански делегати, као ваљане, већ је истакао да подијелени или покорени народи имају право да се уједине водећи рачуна само о елементима који чине националну свијест. Дакле, принцип националности треба да је одлучујући.

У заступању српских, односно југословенских ставова на овом Конгресу, а и раније, нарочито је био активан француски генерал Пење (*Peigné*) који је иначе био *Grand Maître* (старјешина) масонске федерације *Le Grande Loge de France* (касније, 1925. године у Паризу је формирана француско-југословенска масонска ложа која је добила име *Général Peigné*).

Треба нагласити да је овом Конгресу, као и многим ранијим масонским скуповима, на којима су се француски масони изјашњавали за разбијање Аустро-Угарске и право поробљених наро-

да да на принципу националности формирају своје независне државе, присуствовао као масон и Стефан Пишон (Stephan Fichon), онда сенатор а од 16. новембра 1917. до 20. јануара 1920. године министар спољних послова Француске. Могло би се поставити питање да ли у тој чињеници треба тражити један од узрока његове благонаклоности, као министра спољних послова, према стварању југословенске државе.

Ставови Међународног конгреса масона савезничких и неутралних земаља изазвали су врло жестоко реаговање националистичких кругова у Италији. Дошло је и до оштре полемике између француских и италијанских масона. Италијански масони су тврдили да су закључци Конгреса фалсификовани, па их нијесу признавали, да би најзад и своје учешће на Конгресу прогласили као неважеће. Француски масони су тврдили да се ради о неспоразумима, али су у суштину бранили ставове Конгреса. У неким писмима они чак и директно нападају италијанске империјалистичке претензије на југословенске територије и кажу да поједини италијански масони служе тим циљевима. Доказује се неоправданост тих претензија и неодрживост историјских, географских, стратегијских, економских, геолошких и других аргумената на које су се позивали италијански империјалисти, међу њима и неки масони.

Своје расположење према борби покорених народа Аустро-Угарске француски масони су изразили и у поздравном телеграму који је предсједник масонске федерације Le Grand Orient de France упутио Римском конгресу националности, априла 1918. године.

8.

Теме о разбијању Аустро-Угарске, о италијанским територијалним претензијама и у вези са тим о стварању југословенске државе и разним виђењима те будуће државе биле су стално присутне у дневној штампи. Ми немамо могућности да региструјемо и коментаришемо све те чланке и ставове. Задржаћемо се само на писању у дневној штампи истакнутог новинара и публицисте Огиста Говена (Augusta Gauvain) које се може и обимом и квалитетом издвојити од писања било ког другог новинара.

Он је био врло велики заговорник разбијања Аустро-Угарске и стварања југословенске државе. Били су запажени његови уводници и остали чланци које је током читавог рата објављивао у *Journal des Débats* и другим новинама. У њима он пише са симпатијама о југословенским народима, посебно о Србији и Црној Гори. Подржава ставове званичне Србије у вези са уједињењем Црне Горе и Србије и оштро критикује краља Николу и његову политику. Интересантно је да он у једном чланку од

10. октобра 1914. године у наслову употребљава термин „Југославија“. У чланку указује на словенски карактер Далмације и њене тежње да уђе у једну словенску државу. Иначе, врло често, током читавог рата, писао је о неоправданости италијанских претензија на југословенске земље, о потреби Италије за добрим односима са Југословенима и њеном интересу да се створи независна јединствена југословенска држава. У свим италијанско-југословенским расправама био је без резерве на страни Југословена, што је изазвало оштра реакција у Италији, па и француског амбасадора у Риму К. Барера. Своје многобројне чланке, које је писао током рата, сабрао је у више књига и посебно публиковао под насловом Европа из дана у дан (*L'Europe au jour le jour*).

Огист Говен је 1918. године издао и једну посебну књигу под насловом Југословенско питање (*La question yougoslave*). У тој књизи је писао да се Југословени састоје из три дијела исте расе који говоре скоро истим језиком, а то су Срби, Хрвати и Словенци. Говори о њиховој жељи и правима да се уједине, као и о жељи Црногораца да се уједине са Србијом. На то уједињење гледа као и званична Србија, односно Црногорски одбор за народно уједињење. Интересантно је напоменути да у књизи говори и о потреби и правима Србије да добије излазак на Егејско море.

Најзад треба рећи да су и други многобројни чланци који су се појављивали у разним француским листовима, затим предавања, брошуре и слично, које нијесмо посебно поменули, доприносили да југословенско питање добије приличан публицитет, а његово позитивно рјешавање велике симпатије француског јавног мњења.

На француска виђења борбе за стварање заједничке југословенске државе утицала је, без сумње, и пропаганда српске владе, Југословенског одбора, Црногорског одбора за народно уједињење и других организација. Они су у Француској развијали врло живу пропаганду која је имала за циљ да се придобију француски званични кругови и француско јавно мњење. Ти напори нијесу били без резултата, па у ставовима од којих смо неке овдје поменули препознајемо и ставове српских и југословенских кругова. Али, пошто погледи на стварање заједничке југословенске државе нијесу били у свему јединствени ни код Југословена, то је било још мање могуће очекивати неко јединство погледа на тај проблем код Француза.

На основу онога што је речено могле би се извући сљедеће карактеристике тих, француских, погледа:

Питање стварања заједничке југословенске државе, некада далеко и непознато, постало је током првог свјетског рата за многе Французе познато и врло актуелно. Али, и поред тога, би-

ло је још доста нејасноћа и непознаница. За све оне који су се бавили овим проблемом постављала су се два круга питања: А) она која су везана за сам проблем стварања нове државе и Б) међународни аспекти формирања нове државе. Из првог круга основна су три питања: 1) Које све територије треба да обухвати југословенска држава? 2) Како је формирати? и 3) Како је уредити? Из другог круга главна су питања: 1) Шта формирање нове државе значи за Француску? и 2) Шта то значи за Европу?

Начелно је најлакше било одговорити на питање које све територије треба да обухвати југословенска држава.

Скоро су сви сматрали да нова држава треба да обухвати све југословенске земље, то јест територије ондашњих краљевина Србије и Црне Горе и југословенске територије Аустро-Угарске. То су, дакле, све оне територије на којима су живјели, како се онда говорило, Срби, Хрвати и Словенци, које је већина Француза, који су о томе говорили и писали, третирали као припаднике једног народа који говори истим језиком. Дакле, у одговору на ово питање полазило се од принципа националности — сви припадници једне нације треба да се уједине и нађу у истој држави. У појединим фазама размисљања било је и схватања која су тврђу о једном народу ограничавала на Србе и Хрвате, па сљедствено томе иде и помисао да југословенска држава треба да обухвати територију на којој живи тај народ, то јест Срби и Хрвати.

Понекад су се термином Југословени означавали само они Јужни Словени који су живјели у Аустро-Угарској, али се на њих није гледало као на неку народну цјелину која се разликује од оних Југословена који живе у Србији и Црној Гори.

Док је, полазећи од принципа националности, начелно било врло лако одговорити на питање које све територије треба да обухвати југословенска држава, било је тешкоћа када је тај принцип требало конкретизовати због познатих територијалних претензија Италије на чисто југословенске територије и политичког опортунизма диктираног „вишим“ савезничким интересима у вођењу рата. Понекад је било и одступања од овог принципа националности, па се полазило и од војностратешких и економских потреба нове државе.

Питање како формирати нову државу није посебно расправљено, нити је тако било формулисано. Али, из укупних расправа присутно је виђење и тог проблема као односа и права српске владе и Југословенског одбора у вези са радом на уједињењу Југословена. Познато је да је српска влада жељела да рад на уједињењу чврсто држи у својим рукама, а Југословенски одбор је желио да јој у томе буде равноправан партнер. Званични кругови Француске нијесу жељели да се јавно изјашњавају у вези са овим спором, али су се могли чути и гласови критике на Па-

шићеву хегемонистичку политику, нарочито од француских дипломата из Лондона.

Ако се узму у обзир и мишљења незваничних фактора, да-ло би се закључити да је преовладало мишљење да нова држава треба да настане ширењем Србије, припајањем Србији југословенских територија Аустро-Угарске. Зато се и сусријећемо са називом Велика Србија и за државу која треба да обухвати све Јужне Словене. На стварање нове државе се гледа као на награду Србије за учешће у рату, као на ратне тековине Србије. Дакле, не као на стварање нове државе, него као на проширење Србије, а када је стварана, не као на нову државу, него као на увећану Србију.

Али, свако проширење Србије није виђено као стварање југословенске државе. Сви су у Француској сматрали, и званични и незванични кругови, да Србију треба територијално увећати припајањем Босне и Херцеговине, изласком на Јадранско море и уједињењем са Црном Гором. Такво увећање је третирано као уједињење Срба, а не и Југословена. Зато Французи, као ни Србија, не гледају на уједињење Црне Горе и Србије као на једну од карика југословенског уједињења, него као искључиво питање српског уједињења које не треба да има везе са питањем уједињења Југословена. Они у вези са црногорским питањем стоје, мање више, на позицијама српске владе.

О томе како уредити нову државу било је доста расправа и разних виђења. Иако је већина сматрала да су Срби, Хрвати и Словенци један народ, запажали су међу њима и разлике: вјерске, културне и историјске, као и нијансе у језику. Зато су предлагали да нова држава буде организована на принципу конфедерације, федерације или широких аутономија. При томе су неки доста опширно разрађивали уређење нове државе, улазећи и у такве детаље као што су: одређивање града у коме треба да буде престолница, назив државе, застава и сл.

Било је и оних који су се изјашњавали за централистичко уређење, а против федерације. Ти су у току рата били у мањини, а били су најбројнији међу званичним представницима Француске. Они су се плашили да би федеративно уређење државе омогућило Италији да подвоји Југословене, што би слабило нову државу, па и француски утицај у њој и на Балкану. Њима је било стало да нова држава буде јака и уз то везана за Француску. У Србији и њеној војсци видјели су једину реалну снагу која то може остварити. Зато су се потрудили да јој помогну да то и реализује.

Други круг питања — међународни аспекти формирања нове југословенске државе — мање је третиран него први. На питање из овог круга: Шта формирање нове државе значи за Француску? — сви су у томе видјели велики добитак за Француску и њене интересе на Балкану и југоистоку Европе. Зато се Фран-

цуска трудила током читавог рата да има одлучујући утицај на Србију, на њене војне и политичке планове, па је љубоморно чувала свој утицај и одлучно се супротставила свим потезима, чак и својих најближих савезника, који су јој могли бити конкуренција и угрозити тај утицај. Требало је унапријед обезбједити доминантне позиције у новој држави, која је требало да буде ослонац француске привреде и политике на једном врло важном простору, на који су претендовале и друге силе.

Сматрано је да ће формирање нове државе имати значаја не само за Француску него и за читаву Европу. Зато је на питање шта то значи за Европу, одговорено да ће та држава бити фактор мира и евроске стабилности. Ту функцију ће, поред осталог, вршити тиме што ће бити препрека германском продирању према југу. А када су бољшевици дошли на власт у Русији, на њу се гледало као на брану бољшевичком продирању у Европу, о чему је нарочито било говора тек пошто је нова држава и формирана.

Akademik Dimitrije Vujović

THE WAY FRENCH PEOPLE SAW, DURING THE FIRST WORLD WAR, THE PROBLEM OF CREATING YUGOSLAV COUNTRY

Summary

Till the first world war, French people knew very little about Yugoslav idea and Yugoslav movement. Only during the war, when the creating of Yugoslav country became final war purpose of Serbia and immediate task of political people and groups from Yugoslav part of Austro-Hungary, Frenchmen (those on official political and military duties), as well as other public workers: journalists, reporters, scientists), faced with the obligation to declare and to decide on the South Slavic plans.

French formal circles attitude toward this Yugoslav question, depended on their pragmatic aims of the war. Concerning this the two more important questions arose: Had to break Austro-Hungary and had to satisfy Italian demands for Yugoslav territories, which Italy presented as the cause for taking up arms on the side of Allies?

Because France till the end of the war, did not come out for Austro-Hungary division, and because France agreed to concede some Yugoslav territories to Italy, it could not as well state out officially the creating of Yugoslav country as its war purpose, at the same time.

But apart from that, formal circles in France followed Yugoslav movement with great interest and sympathy, during the whole wartime. They streamed and helped that movement, and discussed about every problem concerning creation and organization of the new state, declaring for federal or centralistic organization. Towards the end of the war, they declared officially for breaking of Austro-Hungary, and for the right of Peoples, who used to make it, to create their own national states.

French unofficial proyugoslav circles: scientists, journalists, reporters and various associations, (just to mention French Freemasons among them) from the very beginning, came out in public for breaking of Austro-Hungary, then against Italian territorial claims and for Yugoslav country creating.

Their ideas and comprehension were published in many books,, pamphlets, newspaper articles and were presented in lectures. Being stated out in public, these ideas greatly influenced French public opinion, which, more or less, expressed sympathy with Yugoslav creating of a new state. French socialists also had inclination toward Yugoslav national aspirations.

National principles were the starting point for them all. So, treating Yugoslavs like only one nation, they considered them to be united in only one-nation state. The majority took that unit like expanding of Serbia, which was considered like Yugoslav Piemont.

Though Yugoslavs were treated like only one nation, historical, religious and cultural differences were noticed among them. So, many of them thought that the most appropriate new country organization was federal.

The new state was guarded as French base at the Balkans and in the whole East, like a barrier against Germanism and like a leader of peace and balance in Europe.